

Maar samen levert dat natuurlijk nog geen politieke cultuur op. In engere zin en expliciet is daarvan zelfs maar weinig sprake, impliciet daarentegen in vele passages wel.

Zonder een nieuwe interpretatie van of visie op de Nederlandse geschiedenis als geheel te brengen, heeft deze aanpak tot een reeks van mooie en boeiende stukken en typeringen geleid, zoals 'Widersetzlichkeit als Merkmal der Landschaft' (71-79), 'Auf der Suche nach nationalem Selbstverständnis und Selbstbewusstsein' in de zeventiende eeuw (215-229) en 'Über die Ambivalenz eines Verhältnisses; die Niederlande und das Reich' (549-567). Juist omdat Lademacher zijn persoonlijke voorkeuren veel meer ruimte heeft gegeven dan in zijn kennelijk voor een wat breder publiek bedoelde overzicht uit 1983, staan er natuurlijk ook allerlei uitspraken in die, mij althans, tot tegenspraak prikkelen, zoals het aannemen van Sacramentariërs als een aparte stroming (66), de aanduiding van de Unie van Utrecht als 'das Grundgesetz der Niederländischen Republik' (136), de neiging het Habsburgse bewind als een vreemde Spaanse overheersing te kenschetsen (404 en 449), het spreken van 'Bejahung des nationalsozialistischen Terrors' door Colijn (554) of de mededeling dat in 1960 30% van de 12-18 jarigen een 'Gymnasialausbildung' kregen (660). Dat hoort echter bij dit soort boeken en moet als een positief element worden gezien: de auteur durft grote lijnen te trekken, verbanden te leggen, te karakteriseren, te interpreteren.

Kortom: na het heldere overzichtswerk, dat goed als introductie in de Nederlandse geschiedenis kan dienen voor de geïnteresseerde en ontwikkelde leek, heeft Lademacher nu ook een typisch geleerdenboek geschreven, dat misschien vooral voor de fijnproevers-vakgenoten geschikt is. Ik stel mij voor dat dit boek dikwijls gebruikt gaat worden, niet zozeer om achter elkaar te lezen — dat raad ik af —, maar om over allerlei onderwerpen na te slaan wat Lademacher er van vindt. Niet zelden zal dat iets interessants blijken te zijn.

J. C. H. Blom

J. T. M. van der Heyden, *Het ziekenhuis door de eeuwen heen. Over geld, macht en mensen* (Rotterdam: Erasmus publishing, 1994, 128 blz., f35,-, ISBN 90 5235 068 X).

In zijn 'ten geleide' bij dit boek stelt de Rotterdamse hoogleraar Van Lieburg dat 'de geschiedschrijvende medicus zich de methoden en technieken van de historicus zal moeten eigen maken' (7) bij het bedrijven van medische geschiedenis. De internist Van der Heyden, verbonden aan het Groene Hart ziekenhuis te Gouda kan deze woorden ter harte nemen. In tegenstelling tot wat de titel doet verwachten (dat in deze publikatie de ontwikkeling van het ziekenhuis in grote lijnen wordt geschetst), blijkt dit boek geplaatst te moeten worden in de discussie over 'de steeds verder stijgende en schijnbaar onbeheersbare kosten' van de volksgezondheid en dan met name in de ziekenhuizen (9). Een discussie waarbij naar het oordeel van de auteur vooral de medisch specialisten het moeten ontgelden. Veel meer een pamflet dan een overzichtswerk dus.

Het hoofdstuk 'financiële aspecten en de toegankelijkheid van de gezondheidszorg' beslaat een derde deel van het boek. Alleen in dit hoofdstuk komt Van der Heyden verder dan een aardige aanzet. Hier schetst hij met een grote mate van betrokkenheid de achtergronden van de discussie. De andere hoofdstukken (onder andere over ziekenhuizen binnen de christelijke cultuur, de verpleging en ziekenhuisarchitectuur) zijn vooral anekdotisch en om onduidelijke redenen toegevoegd. Bovendien blijkt het onderzoeksterrein nogal verschillend: het ene hoofdstuk de christelijke cultuur, het volgende West-Europa en bij de financiën Nederland.

Van der Heyden heeft over het algemeen een vlotte schrijfstijl, soms iets te vlot. Hij maakt

taalfouten: 'vele Griekse slaven met medische vaardigheden werkten eeuwenlang in het Romeinse rijk' (17) en 'vele naamloze monniken hebben deze ... medemensen verzorgd, met name Franciscus van Assisi' (31). Verder maakt hij geen melding van de AbvaKabo bij zijn opsomming van beroepsorganisaties van verpleegkundigen (62). En hij stelt de vakbeweging in 1913 gelijk aan het Algemeen Nederlands Werklieden Verbond (77), terwijl dat verbond met ongeveer 2000 leden een marginaal bestaan leidde naast onder andere het Nederlands Verbond van Vakverenigingen met ruim 60.000 leden (zie: Ger Harmsen en Bob Reinalda, *Voor de bevrijding van de arbeid* (Nijmegen, 1975) 430-431).

Bronvermelding komt bij Van der Heyden nauwelijks voor, zodat over het algemeen niet duidelijk is waar hij zijn gegevens vandaan haalt. In minimaal één geval neigt hij naar plagiaat. Meer dan dertig jaar geleden schreef Querido in *Godshuizen en gasthuizen*: 'De ziekenhuizen van de westerse wereld zijn ontstaan uit de christelijke geloofsleer en de christelijke cultuur. Dit wil echter niet zeggen, dat er een verband tussen geloof en geneeskunde zou bestaan hebben, waar het ziekenhuis het produkt van was. Het tegendeel is waar' (7). Van der Heyden schrijft zonder bronvermelding: 'Dit [westerse, H. H.] type ziekenhuis kwam voort uit de christelijke geloofsleer en christelijke cultuur, maar het is een misverstand te denken dat er een direct positief verband zou hebben bestaan tussen het christelijk geloof en de geneeskunde. Integendeel' (13).

Van historici mag worden verwacht dat ze hun onderwerp benaderen met een vraagstelling van waar uit ze diverse aspecten in hun onderlinge samenhang kunnen analyseren, dat hun gegevens relevant zijn, dat ze een verantwoorde selectie van bronnen maken en een duidelijke vermelding geven als deze bronnen gebruikt worden. De geschiedschrijvende medicus Van der Heyden zal zich de methoden en technieken van de historicus eigen moeten maken.

H. Hermesen

L. Abicht, *De joden van België* (Amsterdam-Antwerpen: Atlas, 1994, 238 blz., f39,90, ISBN 90 254 0572 X).

Met de titel van zijn boek beoogt de literatuurhistoricus Abicht aan te geven dat de joden, als aanhangers van een bepaalde godsdienst, thans integraal deel uitmaken van de bevolking van de Belgische staat. Uiteraard is de auteur—die in 1987 al een boekje schreef over de joden van Antwerpen—zich ervan bewust dat zijn definitie in vroeger eeuwen zo niet heeft gegolden en zelfs in deze eeuw door de nazi-bezitters brutaal is verworpen. Abicht gaat ook in op het probleem dat ontstaat doordat verschillende definities naast elkaar werden, en worden, gebruikt. Volgens de religieuze joodse wet is, zegt hij, ieder uit een joodse moeder geboren kind volwaardig joods. De auteur signaleert ook de 'extra moeilijkheid' welke de wet op de terugkeer (1950) van de jonge staat Israel heeft geschapen door de daarin vervatte bepaling dat 'iedere jood die zich niet tot een andere godsdienst bekeerd had' en aan alle andere voorwaarden voldeed, het recht had om burger van Israel te worden. Hoeveel begrip men ook kan opbrengen voor de omstandigheden die tot zo'n tijdelijke (?) maatregel noopten, het is een *understatement* daarover thans slechts op te merken: 'Het is duidelijk dat de geschiedenis in dit probleem van de definitie een rol gespeeld heeft' (11). Kritische geschiedbeoefening zal dit dilemma behoren op te lossen, want anders blijft men met twee maten meten.

In Abichts boek ligt de nadruk meer op de contemporaine groepen in België en hun religieuze en culturele achtergronden en activiteiten dan op de historie. Alleen het eerste hoofdstuk gaat over 'de geschiedenis van een taaie minderheid' (18-73). Zo'n schets kan natuurlijk niet anders dan cursorisch zijn, zeker als de auteur op Belgisch grondgebied teruggaat tot Julius Caesar en